

Józef M. Dołęga

Z zagadnień metateoretycznych i merytorycznych ekofilozofii

Studia Philosophiae Christianae 32/1, 270-278

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Sperry konsekwentnie zwalcza każdą formę redukcjonizmu i materialistycznego monizmu, zarazem jednak nie zgadza się z dualistyczną koncepcją duszy i ciała. Swoją teorię nazywa mentalizmem, albo też naukową teorią ducha ludzkiego” lub „całościową wizją człowieka i przyrody”¹⁷. Jej specyfiką jest, że: 1) części składowe (fizykochemiczne, molekularne, genetyczne) zdeterminowane są całością (subiektywnością, świadomością, duchem); 2) człowiekowi przyznaje w świecie pozycję centralną; 3) fenomeny psychiczne umieszcza w łańcuchu związków przyczynowych; 4) przedmiotem badań naukowych czyni: cele, potrzeby, motywy, wartości¹⁸. Sperry przyznaje jednak samokrytycznie: jego mentalizmu, czyli przekonania o realnym wpływie sił duchowych na procesy fizyko-chemiczne nie akceptuje 99,9% neurologów¹⁹.

JÓZEF M. DOŁĘGA

Z ZAGADNIENIŃ METATEORETYCZNYCH I MERYTORYCZNYCH EKOFILOZOFII

1. WSTĘP

W proponowanym tutaj ujęciu *ekofilozofię* sytuujemy w bardzo bliskiej relacji z filozofią przyrody rozumianą w latach 90-tych XX wieku jako autonomiczną naukę filozoficzną, w której już występują dwie zasadnicze części: filozofia przyrody nieożywionej (kosmofilozofia) i filozofia przyrody ożywionej (biofilozofia). W takim ujęciu ekofilozofia może być ujęta jako trzecia część szeroko rozumianej filozofii przyrody.

Nawiązując do epistemologiczno-metodologicznego nurtu uprawiania filozofii przyrody wypracowanego ostatecznie przez Kazimierza Kłósaka, należałoby uwzględnić przede wszystkim naukowy obraz świata, który rozumiemy jako syntezę danych nauk szczegółowych z zakresu szeroko rozumianej ochrony środowiska społeczno-przyrodniczego. Synteza ta ujęta w perspektywie filozoficznej może być punktem wyjścia, w znaczeniu metodologicznym, analiz filozoficznych z zakresu ekofilozofii.

W takiej koncepcji ekofilozofii pojawiają się, między innymi, dwie zasadnicze grupy zagadnień:

1. Zagadnienia metateoretyczne ekofilozofii;
2. Zagadnienia merytoryczne ekofilozofii:
  - 2.1. Problematyka filozoficzna środowiska społeczno-przyrodniczego,
  - 2.2. Problematyka antropologiczna,
  - 2.3. Problematyka aksjologiczna,
  - 2.4. Problematyka edukacyjna.

2. ZAGADNIENIA METATEORETYCZNE

Terminologia. W literaturze współczesnej spotykamy kilka wyrażeń na oznaczenie analiz dotyczących filozoficznych aspektów ochrony środowiska społeczno-przyrodniczego: *filozofia ekologii*, *filozofia ekologiczna*, *ekofilozofia*, *ekofilozofia jako praktyczna filozofia przyrody*, *filozofia kryzysu ekologicznego*, *ekologia głęboka*, *ekologia człowieka*, *ekozofia*, *ekologia humanistyczna*, *ekofilozofia jako systemowo-cybernetyczne ujęcie ekorozwoju*.

¹⁷ J.w., s. 118

¹⁸ Por. j.w., s. 95/96

¹⁹ J.w., s. 48

Filozofia ekologii¹ – wyrażenie to w podstawowym znaczeniu funkcjonuje w filozofii nauki i oznacza teorię i metodologię ekologii, czyli w rozumieniu jeszcze węższym dotyczy filozofii przyrodoznawstwa, zatem w ogólnym rozumieniu tego wyrażenia oznacza ono epistemologię i metodologię ekologii.

Filozofia ekologiczna² – w zestawieniu z takimi wyrażeniami, jak: *psychologia ekologiczna*, *filozofia logiczna* – które już funkcjonują w słowniku naukowym, może z biegiem czasu uprawomocnić się w języku filozoficznym.

Filozofia kryzysu ekologicznego³ – dotyczy zagadnień przede wszystkim etycznych, politycznych, ekonomicznych związanych z kryzysem ekologicznym oraz ekologii jako nowego paradygmatu polityki.

Ekologia człowieka⁴ – wypracowywana przez Napoleona Wolańskiego w ostatnim ćwierćwieczu, oparta na antropologii przyrodniczej, ekologii i naukach medycznych, ma duży zakres zagadnień i refleksji antropologicznych o charakterze filozoficznym.

Ekologia głęboka⁵ – zawiera zagadnienia filozoficzne nie tylko w założeniach, ale również w rozwiązywaniach problemów szczegółowych związanych z kryzysem i katastrofami ekologicznymi oraz z kryzysem moralnym człowieka.

Ekozofia T⁶ – jest budowana na filozofii związanej z kierunkami panteistycznymi zarówno historycznymi jak współczesnymi oraz o założenia ekologii głębokiej.

¹ Por.: C. G. Hempel, *Podstawy nauk przyrodniczych*, tłum. B. Stanosz, PWN, Warszawa 1968; E. Nagel, *Struktura nauki. Zagadnienia logiki wyjaśnień naukowych*, tłum. J. Giedymin, B. Paśalski, H. Eilstein, Warszawa 1970; E. Kałuszyńska, *Modele teorii empirycznych*, IFiŚ PAN, Warszawa 1994; Z. Hajduk, *O akceptacji teorii empirycznej*, RW KUL, Lublin 1984; tenże, *Temporalność nauki. Kontrowersyjne zagadnienia dynamiki nauki* RW KUL, Lublin 1995; *Nowy eksperymentalizm, teorytycyzm, reprezentacja*, pod red. D. Sobczyńskiej i P. Zeidler, WNIF UAM, Poznań 1994. W szerszym rozumieniu filozofię ekologii ujmuje Zbigniew Hull, zob.: Z. Hull, *Filozofia ekologii jako nowa dziedzina filozofowania*, w: *VI Polski Zjazd Filozoficzny. Toruń, 5-9 września 1995. Abstrakty*, oprac. L. Witkowski, UMK i WAM, Toruń 1995, 79-80.

² Por.: H. Skolimowski, *Filozofia żyjąca. Ekofilozofia jako drzewo życia*, Pusty Obłok, Warszawa 1992; G. Dobrzański, B. M. Dobrzańska, D. Kielczewski, E. Łapińska: *Ochrona środowiska przyrodniczego*, WEiŚ, Białystok (brw), 256-258; D. Kielczewski, *Wybrane nurty filozofii ekologicznej*, WFUW w Białymstoku, Białystok 1993, 5-32; K. Waloszczyk, *Ekofilozoficzny model cywilizacji*, w: *VI Polski Zjazd Filozoficzny...*, 264-265.

³ Por.: Ed Phillips, *Crisis in Atmosphere: The greenhouse factor*, D.B. Clark and Co., Phoenix 1990; V. Höfle: *Philosophie der ökologischen Krise*, C.H. Beck, München 1994; Z. Piątek, *Filozoficzne korzenie kryzysu środowiskowego*, w: *Człowiek i środowisko. Humanistyka i ekologia*. Prace I Olsztyńskiego Sympozjum Ekologicznego, Olsztyn 5-6 maja 1994 roku, pod red. J. Dębowskiego, WSP, Olsztyn 1995, 43-50.

⁴ Por.: A. Horst, *Ekologia człowieka*, PWN, Warszawa 1976; *Czynniki rozwoju człowieka. Wstęp do ekologii człowieka*, pod red. N. Wolańskiego, PWN, Warszawa 1992; *Ekologia człowieka. Historia i współczesność*, pod red. B. Kuźnicka, IHN PAN, Warszawa 1995.

⁵ B. Devall, G. Sessions, *Ekologia głęboka. Żyć w przekonaniu, iż Natura coś znaczy*, tłum. E. Margielewicz, Pusty Obłok, Warszawa 1994; R. Bzdak, *Problem możliwości teoretycznego uzasadnienia głębokiej ekologii*, w: *Człowiek i środowisko...*, 91-96; A. Synowiecki, *Człowiek – z ziemi wzięty*, „Człowiek i Przyroda” (1994) nr 1, 41-92.

⁶ Por.: B. Devall, G. Sessions, *Ekolonia głęboka*, 289-293; M. Ryszkiewicz, *Matka Ziemia w przyjaznym kosmosie. Gaja i zasada antropiczna w dziejach myśli przyrodniczej*, WN PWN, Warszawa 1994; G. Dobrzański i inni, *Ochrona środowiska przyrodniczego*, 260-261.

Ekologia humanistyczna⁷ – w zapowiedzi Stanisława Zięby – ma prowadzić badania nad życiem człowieka w jego aspekcie specyficznie ludzkim i osobowym.

Ekofilozofia jako ujęcie systemowo-informacyjne ekorozwoju⁸ – koncepcja Lesława Michnowskiego oparta o prognozy rozwoju człowieka i o ideę zrównoważonego ekorozwoju⁹.

Ekofilozofia jako praktyczna filozofia przyrody¹⁰ – ujęcie to akcentuje zagadnienia przede wszystkim praktyczne i bioetyczne, prezentowane w literaturze między innymi przez Zbigniewa Łepko.

Ekofilozofia¹¹ w zestawieniu z takimi wyrażeniami, jak: biofilozofia i kosmofilozofia, wydaje się być do przyjęcia na oznaczenie nauki, której przedmiotem badań są zagadnienia filozoficzne związane z zagrożeniami i ochroną naturalnego środowiska przyrodniczego, a ściślej mówiąc – środowiska społeczno-przyrodniczego.

Zaistnienie ekofilozofii na liście nauk filozoficznych w ostatnich latach XX wieku jest w dużej mierze uzależnione od wypracowania statusu epistemologicznego i metodologicznego tej nauki, i to niezależnie czy będziemy ją ujmować jako część filozofii przyrody, czy jako samodzielną naukę filozoficzną. Do zagadnień metateoretycznych ekofilozofii zaliczamy: genezę, określenie przedmiotu badań, metodę, charakter interdyscyplinarny i systemowy oraz koncepcje i definicje ekofilozofii.

Każda powstająca nauka ma swoją historię lub prehistorię. W tym przypadku wszyscy uczeni¹² zajmujący się zagrożeniami i ochroną środowiska społeczno-przyrodniczego, a zwłaszcza autorzy¹³ związani z przytoczonymi wyżej wyrażeniami (filozofia ekologii, filozofia ekologiczna, filozofia kryzysu ekologicznego, ekologia człowieka, ekologia głęboka, ekozofia, ekologia humanistyczna, ekologia ekoroz-

⁷ Por.: S. Zięba, *Ku ekologii humanistycznej*, „Człowiek i Przyroda” (1994) nr 1, 7-13; *Humanizm ekologiczny*, vol. 1: *Jakiej filozofii potrzebuje ekologia, ochrona przyrody a ochrona człowieka*, pod red. L. Pawłowskiego, S. Zięby, WU PL, Lublin 1992; J. Dębowski, *Człowiek i świat. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, WSP, Olsztyn 1995; W. Tyburski, *Pojednać się z Ziemią. W kręgu zagadnień humanizmu ekologicznego*, IPIR, Toruń 1993.

⁸ L. Michnikowski, *Jak żyć? Ekorozwój albo...*, WEiŚ, Białystok (brw): *Ekorozwój szansą przetrwania cywilizacji*. Materiały z konferencji PKE, pod red. B. Zaufal, M. Białecką, t. 3. WAG-H, Kraków 1986; S. Kozłowski, *Rio szczyt ziemi, początek ery ekologicznej*, Akapit Press, Łódź 1993; *Wkraczamy w erę ekologii*, pod red. K. Bonenberg, CEEW, Krosno 1995.

⁹ Por.: S. Kozłowski, *Założenia ery ekologicznej*, „Człowiek i Przyroda” (1995) nr 2, 155-159.

¹⁰ Por.: Z. Łepko, *Ku ekofilozofii*, „Studia Philozophiae Christianae” 30(1994) nr 1, 21-34; tenże, *Ekofilozofia jako praktyczna filozofia przyrody*, w: *Człowiek i środowisko...*, 37-42.

¹¹ Termin ekofilozofia może dobrze funkcjonować w nurcie filozofii klasycznej arystotelesowsko-tomistycznej na oznaczenie nauki filozoficznej, której przedmiotem badań są zagadnienia filozoficzne środowiska społeczno-przyrodniczego. Por.: J.M. Dołęga, *W kierunku ekofilozofii*, w: *VI Polski Zjazd Filozoficzny...*, 44-45.

¹² Do grona tych uczonych należy zaliczyć między innymi następujące osoby: Marian Raciborski, Stanisław Sokołowski, Marian Sokołowski, Bolesław Hryniewiczcki, Jan Gwalbert Pawlikowski, Bohdan Dyakowski, Michał Siedlecki, Adam Widziczko, Władysław Szafer, Włodzimierz Michajłow, Henryk Sandner, Julian Aleksandrowicz, Włodzimierz Michajłow, Antonina Leńkowa.

¹³ Przykładowo możemy tutaj wymienić następujących autorów: Napoleon Wołański, Antoni Horst, Henryk Skolimowski, Stefan Kozłowski, Stanisław Zięba, Lesław Michnowski, ED Phillips, Vittorio Hosle, Bill Devall, George Sessions, Zbigniew Łepko i inni.

woju, praktyczna filozofia przyrody, ekofilozofia) są prekursorami ekofilozofii. Prace i publikacje tych autorów stanowią już historię jeszcze nie istniejącej w słownikach i encyklopediach nauki filozoficznej – ekofilozofii.

Biorąc pod uwagę aktualny stan myślenia w kierunku ekofilozofii nie sposób dzisiaj określić definitywnie przedmiotu badań tej nauki. Jednak w formie propozycji do dyskusji i na podstawie istniejącej literatury można zaproponować, że *przedmiotem badań ekofilozofii jest istota i natura środowiska społeczno-przyrodniczego, jego właściwości ilościowe i jakościowe oraz związki przyczynowe między antroposferą a biosferą*¹⁴. W nurcie myślenia filozofii klasycznej poznanie z zakresu ekofilozofii zmierzało by do poznania środowiska realnie i faktycznie istniejącego; do poznania w aspektach koniecznościowych i przyczynowych, a nie tylko przygodnych; do uzyskania uzasadnień też z ekofilozofii racjami logicznymi, ontycznymi, realnymi, przyczynowymi.

Metodę badań naukowych w ekofilozofii nurtu klasycznego myślenia filozoficznego należałoby przyjąć z następującymi podstawowymi elementami: abstrakcją fizyczną, opisem empiriologicznym, zmianą perspektywy pojęciowej, twierdzeniami filozoficznymi typu redukcyjnego.

Abstrakcja fizyczna¹⁵ jest tutaj rozumiana jako pomijanie cech indywidualnych, nie włączamy do tej metody żadnych rozumowań, ujmujemy ją jako pomijanie w środowisku klub środowiskach ich cech indywidualnych. Przy pomocy abstrakcji fizycznej możemy wyodrębnić przedmiot badań, który istnieje w przestrzeni i czasie oraz podlega zmianom lub ruchowi w znacznym ścisłym, a ponadto możemy również ustalić istotę własności ilościowych i jakościowych środowiska społeczno-przyrodniczego. Ten element metody gwarantuje nam realność przedmiotu badań ekofilozofii, badanie te nie dotyczą fikcji, ale są ogólnym ujęciem tego środowiska, które występuje w przyrodzie (kosmosie) jako swoim otoczeniu.

Opis empiriologiczny¹⁶ może być określony jako empiryczna fenomenologia środowiska społeczno-przyrodniczego, która jest fenomenologią empiryczną w sensie genetycznym, epistemologicznym i metodologicznym. „Fenomenologia” ta obejmuje rezultaty analizy istotowej w empiriologicznym rozumieniu oraz nie pomija realnego istnienia, jest fenomenologią naukową, a filozoficzną, a poznanie zawarte w niej pod względem epistemologicznym i metodologicznym znajduje się w płaszczyźnie poznania empirycznego. Niemniej empiryczna fenomenologia środowiska społeczno-przyrodniczego posiada implikacje (podteks filozoficzny) z zakresu teorii poznania, filozofii nauki, filozofii bytu, filozofii przyrody, antropologii filozoficznej i ekofilozofii – które uwidaczniają się filozofowi określonego systemu filozoficznego. Tak określony opis empiriologiczny, fenomenologiczny lub fenomenologia empiriologiczna może stanowić pierwszy etap przygotowawczy do ujęć ekofilozofii lub szczegółowego zagadnienia z zakresu tej nauki.

Zmiana perspektywy pojęciowej¹⁷ jest podstawowym problemem w strukturze ekofilozofii polegającym na metodycznie poprawnym przejściu od opisu empiriologi-

¹⁴ Por.: K. Kłósak, *Z teorii i metodologii filozofii przyrody*, KŚW, Poznań 1980, 46-49, 105-16, 113; J.M. Dołęga, *Stosunek ruchu do materii w ujęciu klasycznej filozofii przyrody*, ATK, Warszawa 1986, 29-30.

¹⁵ Por.: K. Kłósak, *Z teorii i metodologii filozofii przyrody*, 148-150, S. Mazierski, *Prolegomena do filozofii przyrody inspiracji arystotelesowsko-tomistycznej*, KUL, Lublin 1969, 141-179; tenże, *Elementy kosmologii filozoficznej i przyrodniczej*, KŚW, Poznań-Warszawa-Lublin 1972, 60-64.

¹⁶ Por.: K. Kłósak, *Z teorii i metodologii filozofii przyrody*, 157; J. M. Dołęga, *Zarys empirycznej fenomenologii człowieka*, „Studia Teologiczne” 1 (1983) 283-300; K. Kłósek, „Fenomenologia” ks. P. Teilhrda de Chardin w ramowej analizie epistemologicznej i metodologicznej, „Roczniki Filozoficzne” 12(1964) z 1, 95-105.

¹⁷ Por.: K. Kłósak, *Z teorii i metodologii filozofii przyrody*, 159-160; M. Lubański, S. W. Ślaga, *Zagadnienie teorii filozofii przyrody*, „Analecta Cracoviensia” 14 (1982) 61-77.

cznego środowiska społeczno-przyrodniczego do ujęć w ekofilozofii. Przejście to (od empiriologicznej fenomenologii naukowej do ekofilozofii) jest możliwe przez zmianę empiriologicznej perspektywy pojęciowej na perspektywę filozoficzną, co łączy się korelatywnie z podjęciem filozoficznych metod badań. W przejściu tym chodzi o wyodrębnienie środowiska społeczno-przyrodniczego z otoczenia oraz ujęcie w sposób abstrakcyjny najbardziej podstawowych aspektów tego środowiska. Przy takim podejściu, analizy z zakresu ekofilozofii będą oparte w sposób mocny na doświadczeniu rozpatrywanym egzystencjalnie, a ujęcie podstawowych aspektów tego środowiska różni się od danych empiriologicznych tylko pojęciowo.

Twierdzenia filozoficzne typu redukcyjnego¹⁸ poszukiwane są w empiriologicznej fenomenologii środowiska społeczno-przyrodniczego w łączności z podzielanym przez nas systemem filozoficznym. Na tej drodze można ustalić strukturę ontyczną środowiska społeczno-przyrodniczego, dochodząc do przedmiotu ukonstytuowanego poza danymi z dziedziny empiriologicznej fenomenologii tego środowiska. Wymienione twierdzenia filozoficzne mogą być twierdzeniami pewnymi lub prawdopodobnymi. Dlatego należy je weryfikować na podstawie zasad logicznych równoważności i niesprzeczności oraz na zasadzie racjonalności bytu. Stosowanie tych sposobów weryfikacji może doprowadzić do pewności lub do wysokiego stopnia prawdopodobieństwa twierdzeń filozoficznych z zakresu redukcyjnie uprawianej ekofilozofii.

Interdyscyplinarność i systemowość ekofilozofii¹⁹ występuje przede wszystkim w opracowaniu empiriologicznej fenomenologii środowiska społeczno-przyrodniczego oraz w problematyce filozoficznej związanej z tym środowiskiem. Ponadto aspekt systemowości upatrujemy w tym, że problematyka zarówno w aspekcie poznania empirycznego i humanistycznego oraz problematyka filozoficzna związana z środowiskiem społeczno-przyrodniczym powinna być ujęta, w miarę naszych możliwości, w sposób całościowy. Takie ujęcie prawdopodobnie gwarantowało by bardziej efektywną pracę w ujęciach teoretycznych i w działalności praktycznej.

Koncepcje ekofilozofii²⁰ związane są z ogólnymi założeniami filozoficznymi i systemami filozoficznymi, w ramach których podejmuje się wypracowania statusu epistemologicznego i metodologicznego ekofilozofii. W tym miejscu tylko wymienię istniejące i możliwe koncepcje ekofilozofii, a mianowicie:

¹⁸ Por.: K. Kłószak, *Z teorii i metodologii filozofii przyrody*, 152-154, 160; J.M. Dołęga, *Implikacje filozoficzne empiriologicznej fenomenologii ruchu*, w: *Z zagadnień filozofii przyrodoznawstwa i filozofii przyrody*, pod red. M. Lubańskiego i S. W. Ślaga, t. 7, ATK, Warszawa 1986, 175; tenże, *Stosunek ruchu do materii...*, 32-33.

¹⁹ Por.: *Interdyscyplinarne podstawy ochrony środowiska przyrodniczego, Kompendium do nauczania i studiowania*, pod. red. B. Prandeckiej, ZN im. Ossolińskich, Wrocław 1993; B. Prandecka, *Strategia ochrony środowiska – podstawy interdyscyplinarne*, w: *Ekonomiczne i socjologiczne problemy ochrony środowiska*, pod red. A. Ginsberta-Geberta, ZN im. Ossolińskich, Wrocław 1991, 9-20; J. M. Dołęga, *Człowiek w zagrożonym środowisku. Z podstawowych zagadnień zoologii*, WATK, Warszawa 1993, 1-33; M. Lubański, *Informacja – system*, w: M. Heller, M. Lubański, S. W. Ślaga, *Zagadnienia filozoficzne współczesnej nauki. Wstęp do filozofii przyrody* WATK, Warszawa 1991, 14-166; J.M. Dołęga, *Znak-język-symbol. Z podstawowych zagadnień komunikacji*, WATK, Warszawa 1991, 90-91.

²⁰ Por.: E. Morawiec, *Pozycja pierwszych zasad w koncepcji metafizyki J. Maritaina*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 9(1973) nr 1, 179-205; K. Kłósek, *Koncepcja bytu a filozofia Boga*, w: *Studia z Filozofii Boga*, pod red. bpa A. Bejze, t.3 WATK, Warszawa 1977, 11-26; M. Jaworski, *Problem koncepcji filozofii*, „*Analecta Cracoviensia*” 14(1982) 1-9; J. M. Dołęga, *Człowiek w zagrożonym środowisku...*, 44-52.

- ekofilozofia jako część filozofii przyrody lub jako samodzielna nauka filozoficzna uprawiana w nurcie filozofii arystotelesowsko-tomistycznej²¹;
- ekofilozofia jako praktyczna filozofia przyrody²²;
- ekofilozofia jako filozofia kryzysu ekologicznego²³;
- ekofilozofia jako ekologia głęboka²⁴;
- ekofilozofia jako ekozofia T²⁵;
- ekofilozofia jako filozofia ekologiczna²⁶;
- ekofilozofia jako filozofia ekologii²⁷;
- ekofilozofia jako ekologia humanistyczna²⁸;
- ekofilozofia jako ujęcie systemowo-informacyjne ekorozwoju²⁹.

Określenie ekofilozofii w połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku wymaga jeszcze wiele dyskusji i wstępnych propozycji. W tym miejscu proponuję określenie ekofilozofii w następującym sformułowaniu:

²¹ Mam tu na uwadze przede wszystkim uprawianie ekofilozofii w nurcie filozofii klasycznej orientacji arystotelesowsko-tomistycznej. Por.: E. Morawiec, *Odkrycie metafizyki egzystencjalnej. Studium historyczno-analityczne*, WAT, Warszawa 1994; A.L. Zacharjusz, *Filozofia jej istota i funkcje*, WUMCS, Lublin 1994; A.B. Stępień, *Wstęp do filozofii*, Lublin 1989, 227-264. S. Gałkowski, *Metafizyczne implikacje ekofilozofii*, „Człowiek i Przyroda” (1994) nr 1, 145-156; A. Lemańska, *Profesora Kazimierz Klósaka metoda uprawiania filozofii przyrody w: W poszukiwaniu prawdy. Pamięci profesora Kazimierz Klósaka*, red. M. Lubański i S. W. Ślaga, Warszawa 1987, 29-44.

²² Por.: Z. Łepko, *Ekofilozofia jako praktyczna filozofia przyrody*, w: *Człowiek i środowisko...*, 37-42; tenże, *Ku ekofilozofii*. „Studia Philosophiae Christianae” 30(1994) nr 1, 21-34.

²³ Por.: Ed Phillips, *Crisis in Atmosphere: The greenhouse factor*, Phoenix 1990; V. Hölsle, *Philosophie der ökologischen Krise*, Munchen 1994; Z. Piątek, *Filozoficzne korzenie kryzysu środowiskowego*, w: *Człowiek i środowisko...*, 43-50.

²⁴ Por.: B. Devall, G. Sessions, *Ekologia głęboka*, Warszawa 1994; R. Bzdak, *Problem możliwości teoretycznego uzasadnienia głębokiej ekologii*, w: *Człowiek i środowisko...*, 91-96; D. Kielczewski, *Główne nurty ochrony środowiska we współczesnej filozofii*, w: *Interdyscyplinarne podstawy ochrony środowiska przyrodniczego...*, 46-49.

²⁵ Por. A. Naess, *Ekozofia T*. w: D. Devall, G. Sessions, *Ekologia głęboka*, 289-293; Z. Migus, *Źródła ekofilozofii w myśli indyjskiej*, w: *Człowiek i środowisko...*, 141-144.

²⁶ Por.: H. Skjolimowski, *Filozofia żyjąca. Ekofilozofia jako drzewo życia*, Warszawa 1992; G. Dobrzański i inni, *Ochrona środowiska przyrodniczego*, 256-258; D. Kielczewski, *Wybrane nurty filozofii ekologicznej*, Białystok 1993, 5-32.

²⁷ Koncepcja ta jest związana z filozofią nauki, a zwłaszcza z filozofią nauk przyrodniczych, por.: M. Heller, *Filozofia nauki. Wprowadzenie*, Kraków 1992; E. Pakszys, *Problemy faktów naukowych: fakty biologiczne wobec struktury, funkcji i rozwoju materii ożywionej*, w: *Z zagadnień filozofii nauk przyrodniczych*, por. red. S. Butryna, Warszawa 1991, 257-288; E. Pakszys, *Problemy dualizmu metodologicznego współczesnej biologii*, w: *Nauka w świetle współczesnej filozofii*, oprac. E. Pakszys, J. Such, J. Wiśniewski, Warszawa 1992, 100-117; M. Grabowski, *Elementy filozofii nauki*, UMK, Toruń 1993. W ramach tej koncepcji, wprowadzając przedmiotową problematykę ekologiczną, można rozwijać ekofilozofię, zob. Z. Hull, *Filozofia ekologii jako nowa dziedzina filozofowania*, art. cyt.

²⁸ Por. S. Zięba, *Ku ekologii humanistycznej*, „Człowiek i Przyroda” (1994) nr 1, 7-13; *Humanizm ekologiczny, vol. 1: Jakiej filozofii potrzebuje ekologia...*, Lublin 1992; P. Woroniecki, *Perspektywa humanistycznej ekologii ludzkiej a regulacja konfliktów interpersonalnych*, w: *Człowiek i środowisko...*, 197-202.

²⁹ Por.: L. Michnowski, *Jak żyć? Ekorozwój albo...*, Białystok 1995; *Ekorozwój szansą przetrwania cywilizacji*, t. 3, red. B. Zaufal i M. Białecka, Kraków 1996.

ekofilozofia jest nauką o systemowym ujęciu problematyki filozoficznej środowiska społeczno-przyrodniczego.

Systemowe ujęcie problematyki filozoficznej środowiska społeczno-przyrodniczego oznacza całościowe ujęcie zagadnień filozoficznych dotyczących tego środowiska. Ponadto wyrażenie środowisko społeczno-przyrodnicze prawdopodobnie jest najlepszym wyrażeniem w tym kontekście i w innych również. Ponieważ takie wyrażenia jak: środowisko przyrodnicze, naturalne środowisko człowieka, w dzisiejszej rzeczywistości na Ziemi nie istnieje.

3. ZAGADNIENIA MERYTORYCZNE EKOFILOZOFII

Do zagadnień merytorycznych ekofilozofii zaliczamy przede wszystkim problematykę ogólnofilozoficzną, antropologiczną, aksjologiczną i edukacyjną.

Problematyka ogólnofilozoficzna³⁰ w ekofilozofii dotyczy istoty i natury środowiska społeczno-przyrodniczego, jego właściwości ilościowych i jakościowych oraz związków przyczynowych między antroposferą a biosferą. Chodzi tutaj przede wszystkim o zdanie sprawy z aktualnego stanu środowiska społeczno-przyrodniczego, źródeł zagrożeń i zanieczyszczeń tego środowiska, wpływu jego na życie oraz na życie i zdrowie człowieka, jak również szukanie podstaw ochrony tego środowiska. Podstawą do prowadzenia badań w tym zakresie są dane przede wszystkim z takich nauk jak: ekologia, ekologia człowieka, sozologia. Podejmowana problematyka ogólnofilozoficzna i próby jej rozwiązywania, w tutaj prezentowanej koncepcji ekofilozofii, są oparte w sensie metodologicznym o doświadczenie przednaukowe i naukowe, czyli o tak zwany naukowy obraz świata.

Problematyka antropologiczna³¹ w ekofilozofii zawiera zagadnienia filozoficzne związane z demografią, ontogenezą, antropopresją, migracją oraz z elementami strukturalnymi antroposfery, do której należy przede wszystkim kultura materialna i kultura duchowa. W kulturze duchowej należy uwzględnić naukę, technikę i technologię, sztukę i religię. Punktem wyjścia do tego rodzaju badań są przede wszystkim dane z antropologii przyrodniczej, filozoficznej i społecznej oraz z ekologii człowieka, sozotechniki, religiiologii, filozofii i historii nauki, historii i filozofii kultury. Podejmowana filozoficzna problematyka antropologiczna oraz sposoby jej rozwiązywania zależą od przyjmowanych systemów filozoficznych. W naszym ujęciu chodzi przede wszystkim o system filozofii klasycznej orientacji arystotelesowsko-tomistycznej.

³⁰ Por.: K. Kłóśak, *Z teorii i metodologii filozofii przyrody*, 46-49; ponadto por.: A.B. Stępień, *Wstęp do filozofii*, 78-83; *Racjonalność współczesności. Między filozofią a socjologią*, pod red. H. Kozakiewicz, E. Mokrzyckiego, M. J. Siemka, WNPWN, Warszawa 1992, *Między dialektyką a historią nauki. Szkice filozoficzne*, pod red. J. Sucha, E. Pakszys, K. Górniak-Kocikowskiej, H. Urbiga, WNUAM, Poznań 1990; S. Zięba, *Życie w aspekcie ekologicznym*, „Człowiek i Przyroda” (1995) nr 2, 5-21; L. Ferry, *Nowy ład ekologiczny. Drzewo, zwierze i człowiek*, tłum. H. Miś i A. Miś, CU przy UW, Warszawa 1995.

³¹ Por.: *Człowiek w czasie i przestrzeni*, por. red. J. Głdykowska-Rzeczycka, WG, Gdańsk 1993; *Antropologia*, pod red. A. Malinowski i J. Strzałko, WPN, Warszawa-Poznań 1985; B. Hałaczek, *U progów ludzkości. Podręcznik przyrodniczy antropogenezy*, WATK, t. 1, Warszawa 1991; N. Wolański, *Rozwój biologiczny człowieka*, cz. 1 i 2, wyd. 6, PWN, Warszawa 1986; A.B. Stępień, *Wstęp do filozofii*, 84-94, 193-220; S. Kowalczyk, *Zarys filozofii człowieka* WD, Sandomierz 1990; A. Synowiecki, *Technika a kultura*, „Człowiek i Przyroda” (1995) nr 2, 41-60; J. Strzałko i J. Ostroja-Zagórski, *Ekologia populacji ludzkich – Środowisko człowieka w pradziejach*, WNUAM, Poznań 1995.

Problematyka aksjologiczna³² w ekofilozofii ujmuje w swoich badaniach życie oraz życie i zdrowie człowieka jako wartości najwyższe, a w niektórych koncepcjach nawet absolutne. Natomiast środowisko społeczno-przyrodnicze ujmuje się tutaj jako podstawową wartość i dobro wspólne. Podstawą tych analiz jest aksjologia, etyka ogólna, ekoetyka, prawodawstwo ekologiczne, ekoekonomia lub sozoekonomia (termin coraz częściej spotykany w literaturze). Wydaje się, że wiedza naukowa związana z środowiskiem społeczno-przyrodniczym i wypracowana ekoetyka mogą stać się podstawą do ekorozwoju³³.

Problematyka edukacyjna³⁴ w ekofilozofii podejmuje analizę podstaw filozoficznych wychowania ekologicznego (a ściślej mówiąc wychowania sozologicznego,

³² Por.: *Ekologia społeczna i współpraca międzynarodowa w zakresie ochrony środowiska*, pod red. E. J. Palygi, AKEE, Warszawa 1992, 18-53; L. Ostasz, *Ku etyce uniwersalistycznej i zarys teorii wartości*, WM, Kraków 1994; K. Kloskowski, *O naczelnej zasadzie etycznej relacji: człowiek – środowisko*, w: *Człowiek i środowisko...*, 107-112; E. Sajdak-Michnowska, *O potrzebie etyki ekologicznej*, tamże, 103-106; S. Galkowski, *Kategoria anty-antropocentryzmu w etyce środowiskowej*, tamże, 97-102; G. Dobrzański i inni, *Ochrona środowiska przyrodniczego*, 265-276; *Ochrona środowiska. Zbiór przepisów*, oprac. Janina Ciechanowicz, WP, Gdańsk 1994; R. Paczuski, *Prawo ochrony środowiska*, OW Branta, Bydgoszcz 1994; A.B. Stępień, *Wstęp do filozofii*, 94-102; A.M. Kaniowski, „Postawa krytyczna” a etyka. *Problem uniwersalizacji*, w: *Racjonalność współczesności...*, 71-87; B. Hałaczek, *Aksjologiczna koncepcja nauki podłożem postulatów etyki uniwersalnej*, w: *Czy jest możliwa etyka uniwersalna? Materiały Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej*, pod red. J. Sekuły, WU WSRP, Siedlce 1994, 129-140; Z. Sareło, *Etyka eutonomiczna w kontekście chrześcijańskim*, tamże, 163-172; G. Kung, *Brentano i Ingarden o doświadczeniu i poznaniu wartości*, w: *Kregu filozofii Romana Ingardena*. Materiały z konferencji naukowej Kraków 1985, pod red. W. Stróżewskiego, A. Węgrzyckiego, WNPWN, Warszawa-Kraków 1995, 151-160; A. Węgrzycki, *O doświadczeniu aksjologicznym*, tamże, 161-165; L. Zgoda, *Wartość i czyn*, tamże, 167-174; J. Pawlica *O odpowiedzialności*, tamże, 175-182; J. Wawrzyniak, *Aksjologia ewolucyjna jako podstawa neonaturalistycznej etyki środowiskowej*, w: *VI Polski Zjazd Filozoficzny...*, 266-267; E. Klimowicz, *Przesłanki filozoficzne, główne kierunki i zasady etyki środowiskowej*, tamże, 101-102; W. Tryburski, *Etyka środowiskowa a paradygmat antropocentryzmu*, tamże, 259-260.

³³ Por. M. Lubański, *Wiedza i etyka – dla ekorozwoju*, „Więś i Państwo” 13(1993) nr 4, 131-138; S. Kozłowski, *Problemy ekorozwoju po konferencji „Środowisko i Rozwój” w Rio de Janeiro*, „Ekonomia i Środowisko” (1994) nr 1, 157-168; S. Zięba, *Warunki wyjścia z kryzysu ekologicznego (Postulaty edukacyjne)*, „Człowiek i Przyroda” (1995) nr 2, 111-126; Z. Pawlak, *Problem ochrony środowiska naturalnego w nauce Kościoła*, w: *VI Polski Zjazd Filozoficzny...*, 185-186; *Dokumenty końcowe konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój, Rio de Janeiro, 3-14 czerwca 1992 r., Szczyt Ziemi*, IOŚ, Warszawa 1993.

³⁴ Por.: *Materiały II Ogólnopolskiej Konferencji Ochrona środowiska w nauczaniu i wychowaniu*, red. M.R. Dudzińska, L. Pawłowski, Lublin 1993; A. Eliaz, *Psychologia ekologiczna*, WIP PAN, Warszawa 1993; E. S. Jankiewicz, *Problemy ekologii w wychowaniu młodzieży*, w: *Chronić, by przetrwać*. Materiały z sympozjum ekologicznego w Łodzi-Łagiewnikach 19-20 listopada 1988, pod red. C. Napiórkowskiego i W. Koca, WOF, Niepokalanów 1992, 149-158; J. Łukowski, *Solidarność człowieka z przyrodą*, RWD „AVE”, Radom 1994, 175-228; *I regionalne forum ekologiczne*. Materiały z sesji popularno-naukowej 5-6 października 1994, przew. Komitetu Red. R. Cymerman, OW Stopka, Ostrołęka 1994; D. Cichy, *Edukacja ekologiczna i środowiskowa nauczycieli*, w: *Człowiek i środowisko...*, 121-126; J.M. Dołęga, *Problematyka ekologiczna w edukacji nauczycieli*, w: *Stalność i zmienność w naukach pedagogicznych*, pod red. A.W. Maszke, WSP, Olsztyn 1995, 217-224; M.A.

ponieważ na wychowanie ekologiczne jest prawdopodobnie już za późno): w rodzinie, w szkole – na różnych szczeblach, w massmediach i w ogólnej edukacji narodowej. Kształtowanie świadomości wrażliwej na wartość środowiska społeczno-przyrodniczego w całym społeczeństwie jest zadaniem dla wszystkich zdających sprawę z jakości aktualnego środowiska i z jego wpływu na życie na naszej planecie oraz z jego wpływu na życie i zdrowie człowieka w naszej Ojczyźnie, jak i na całym świecie. Zadanie to jest nie tylko dla filozofów, ale dla wszystkich mających wpływ na świadomość społeczną w Polsce i w świecie.

4. ZAKOŃCZENIE

W zakończeniu przytaczam tekst z *Wprowadzenia do Atlasu wielkich zagrożeń*: „Od momentu pojawienia się na Ziemi Człowieka – ale czy to jego wina, czy tylko po prostu jedno z praw gatunku? – spędził większość czasu na próbach ujarzmania przyrody.

Cóż zresztą mógł zrobić ten najbardziej bezbronny spośród ssaków we wrogim otoczeniu? Uczeni i filozofowie uświadomili nam, że to właśnie dzięki swojej zdolności pojmovania i przekształcania przyrody Człowiek jest tym, kim jest.

Trzeba było zrozumieć – i narodziła się nauka. Trzeba było zmieniać – i rozwinęła się technika. Trzeba było walczyć z głodem, chorobami i żywiołami – Człowiek oddał się gorliwie tym zadaniom. Zginęły miliony jego współplemieniców – ale gatunek przetrwał.

Zwycięstwo Człowieka na Ziemi jest przede wszystkim zwycięstwem jednego gatunku nad pozostałymi, nad innymi formami życia, które człowiek podporządkował sobie, nad którymi panuje, może je nawet zmieniać.

Jeżeli dziś pojawia się nowy czynnik, to jest nim właśnie ogrom środków, jakimi Człowiek dysponuje w tej chwili we wszystkich dziedzinach swojej działalności w przemyśle, wojsku, medycynie, a które – wiemy to dobrze – mogą zostać oddane Dobru, jak i Złu. Środki te powinny więc podlegać kontroli, nie zapewni jej jednak żadna ideologia, a już z pewnością nie ideologia ekologiczna w wąskim rozumieniu tego terminu; podobnie, żaden uczonec nie może być jedynym sędzią zastosowań nauki, którą wytworzy.

Zadanie to, niezmiernie trudne i porywające zarazem, przypada oczywiście filozofom, ale też należy do kompetencji polityków³⁵.

W tym ostatnim zdaniu można również dostrzec potrzebę i konieczność oraz uzasadnienie naszego trudu wypracowania nowej nauki filozoficznej środowiska społeczno-przyrodniczego – jaką jest *ekofilozofia*³⁶.

Przedstawiona problematyka jest próbą syntetycznego ujęcia zagadnień, które mogą stanowić podstawę do dyskusji oraz zasadniczy przedmiot badań ekofilozofii ujętej jako część filozofii przyrody lub jako samodzielna nauka filozoficzna.

Krapiec, Dobro wspólne i prawa człowieka wobec wartości chrześcijańskich, w: *W nurcie zagadnień posoborowych, t. 20: Religia w życiu społecznym*, pod red. bpa BV. Bejze, WSL, Warszawa 1995, 11-25; D. Sankey, D. Sullivan i B. Watson, *Planeta Ziemia – mój dom. Religia a nauka – zintegrowany kurs dla szkół podstawowych i średnich*, tłum. A. Michalik, Biblos, Tarnów 1993.

³⁵ M. Barnier, *Atlas wielkich zagrożeń. Ekologia, Przyroda*, tłum. M. Jarosiewicz, WN-T, Warszawa 1995, 9.

³⁶ Por.: *VI Polski Zjazd Filozoficzny, Toruń, 5-9 września 1995. Program*, red. L. Witkowski i R. Wiśniewski, UMK i WAM, Toruń 1995, 23, 36, 49, 61.